

Iryda GREK-PABISOWA, Irena MARYNIAKOVA

O CHARAKTERZE ZWIĄZKÓW JĘZYKA LITEWSKIEGO Z GWARAMI ROSYJSKIMI I POLSKIMI

Przedmiotem rozważań będą zagadnienia wpływów litewskich na gwary słowiańskie na podstawie kilku zespołów gwarowych.

Objmujemy naszym zainteresowaniem — po pierwsze: a) gwary rosyjskie z terenów leżących blisko litewskiego obszaru etnicznego, konkretnie gwary pskowskie i b) gwarę rosyjskich staroobrzędowców w Polsce, przesiedleńców z terenów Pskowszczyzny, osiadłych tu w zasięgu wpływów lokalnych litewskich gwar puńskich i sejneńskich; — po drugie: północno-wschodnie gwary polskie a) okolic Sejnu i Suwałek oraz b) na terenie Litwy i pogranicza litewsko-białoruskiego.

Obszar gwar pskowskich obejmuje tereny współczesnego województwa pskowskiego wraz z przyległymi do niego powiatami chołmskim województwa nowogrodzkiego i torpieckim województwa kalinińskiego na wschodzie i powiatem ślaniemskim województwa leningradzkiego na północy. Na zachodzie Pskowszczyzna graniczy od północy ku południowi z Estonią i Lotwą, od południowego zachodu aż do województwa smoleńskiego z Białorusią. Jest to najbardziej na zachód wysunięta część etnicznego obszaru rosyjskiego. Z Litwą etniczną obszar ten nie graniczy. Natomiast historycznie przylegał do terenów będących pod wpływem litewskim w czasach Wielkiego Księstwa Litewskiego i później.

Staroobrzędowcy, którzy przesiedlili się do Polski, pochodzili z południowo-zachodniej części okręgu Wielkie Łuki. Ziemię tę, chociaż nigdy nie wchodziły w skład Wielkiego Księstwa Litewskiego znajdowały się w bezpośrednim jego sąsiedztwie, w kręgu oddziaływań kultury zachodniej idącej z Polski i Litwy. Dowody odnajdujemy w języku. Zarówno w zabytkach jak i gwarach współczesnych istnieją elementy zachodniosłowiańskie i litewskie. Odpowiedni materiał zafiksowany jest w Słowniku gwar pskowskich¹. Podano tam polonizmy nie tylko z zabytków pskowskich ale i takie, które przetrwały w żywych gwarach do dziś. W pierwszych pięciu dotychczas wydanych tomach tego słownika na litery A, B, W I. Grek-Pabisowa odnalazła 40 polonizmów lub wyrazów przejętych przez medium polskie².

¹ Псковский областной словарь с историческими данными. Выпуск 1-5. Л., 1967-1983.

² Grek-Pabisowa I. Polonizmy w gwarach pskowskich // Język i jego odmiany w aspekcie

Również ilość lituanizmów mimo szczelnej bariery językowej jest znaczna. Zebrała je J. Laucziutis w pracy "Leksičeskije baltizmy w pskowskich goworach"³ i powtórzyła z uzupełnieniami w słowniku bałtyzmów w językach słowiańskich⁴. Łącznie szacuje ona ilość bałtyzmów leksikalnych w gwarach pskowskich na 60 jednostek. Sądzić należy, że większość z nich to lituanizmy.

Wpływy litewskie na gwary pskowskie zostały opracowane przede wszystkim na poziomie słownictwa. Gwary pskowskie charakteryzują wprowadzie pewne zjawiska językowe — fonetyczne, składniowe — które możnaby określić jako wynik wpływów litewskich ale autorzy opisujący je przeważnie nie wnikają w genezę tych zjawisk lub szukają ich interpretacji w wewnętrznym rozwoju gwary.

Z terenów pskowskich z okręgu Wielkie Łuki pod koniec XVIII stulecia przesiedliła się na zachód grupa Rosjan-starobrzędowców i osiadła w Rzeczypospolitej w powiecie suwalskim i sejneńskim. Przyniosła ona ze sobą gwarę ze wszystkimi cechami językowymi, również z lituanizmami. Na nowym miejscu starobrzędowcy trafili w otoczenie językowe polskie, ale też polszczyzna okolicznej ludności nie była wolna od wpływów litewskich, zwłaszcza w Sejnie⁵. Starobrzędowcy stanowili grupę społeczną zamkniętą, niechętnie kontaktującą się z otoczeniem. Niemniej były tu wsie z ludnością mieszaną, gdzie starobrzędowcy mieszkali obok Litwinów. Po prawie pół wieku egzystencji w Suwalsko-Sejnieńskim część starobrzędowców podjęła dalszą wędrówkę i w latach 1830-1832 osiedliła się na Mazurach w dawnym województwie olsztyńskim. Nieco później powstała trzecia grupa osad starobrzędowców w Augustowskim, złożona głównie z mieszkańców z różnych wcześniejszych osiedli. W ten sposób utworzyły się trzy skupiska ludności rosyjskiej obecnie nieco różniące się pewnymi cechami językowymi. Rozdzielenie się starobrzędowców pozwala poczynić obserwacje co do zachowania się w ich gwarze lituanizmów. Warunki, w jakich znaleźli się starobrzędowcy na Mazurach, a zwłaszcza ścisła izolacja językowa sprawiły, że ich gwara w stosunku do pozostałych jest najbardziej archaiczna. Tu też zachowało się najwięcej lituanizmów dawnych, przeniesionych jeszcze z obszaru pskowskiego, m.in. takich, które wyszły z użycia w innych ośrodkach starobrzędowców w Polsce, jak np. *al'uga*, *g'irsá*, *k'iz'úk*, *kl'ompy*, *nár'ěst* (i pochodne *nar'éstavát'*, *nar'éstaván'ie*), *sk'irdá*, *šugát'*⁶, *šurbátyi*. We

porównawczym. Prace Slawistyczne. Nr.53. Warszawa, 1986. S. 183-194.

³ Лауцис Ю. Лексические балтизмы в псковских говорах // Kalbotyra, 1971. T. 22(2). С. 77-92.

⁴ Лауцис Ю. А. Словарь балтизмов в славянских языках. Л., 1982.

⁵ Zob. Zdancewicz T., Litewskie elementy słownikowe w gwarach polskich okolic Sejna // Lingua Posnaniensis, 1960. T. 8. S. 333-352; tenże: Gwary powiatu sejneńskiego na tle procesów osadniczych // Materiały do dziejów ziemi sejneńskiej. Białystok, 1963. S. 231-266; tenże: Litewskie i ruskie zasięgi słownikowe na Białostocczyźnie // Z polskich studiów slawistycznych. Warszawa, 1967. Seria 2. S. 287-310; tenże: Wpływy litewskie i wschodniosłowiańskie w polskich gwarach pod Sejnam // Acta Baltico-Slavica, I, 1964. S. 227-246; Gołabek A., Wpływy litewskie w polskich gwarach sejneńskich // Acta Baltico-Slavica, XVIII, 1987. S. 181-191.

⁶ Wyraz *šugát'* w gwarze starowierców znaczy 'szybkim ruchem rzucić', np. *to my šl'ótk'i l'ešč' of f trav u šugál'i*. Pochodzi prawdopodobnie z litewskiego. Za bałtyzm uważa W.W.Martynow

wszystkich trzech ośrodkach zachowała się pewna liczba lituanizmów leksykalnych znanych nie tylko w gwarach pskowskich, lecz i na szerszym terytorium na wschód i zachód od Pskowszczyzny, np. *barkán*, *buč*, *k'in'd'úk*, *r'onk'il*, *v'ént'ér* i inne. Jednocześnie w skupisku suwalsko-sejneńskim stwierdzamy obecność lituanizmów nowych, które musiały się pojawić dzięki lokalnym kontaktom z gwarami litewskimi już w okresie po przesiedleniu się na ziemię polskie, ale prawdopodobnie po oddzieleniu się grupy mazurskiej. Nie ma bowiem tych wyrazów ani w archaicznym skupisku mazurskim ani w nowszym augustowskim. Są to: *glumnoj* 'głupi' < lit. *glūmas* 'głupota, oglupienie', *brukavát* 'gruchać — o gołębiach' < lit. *brukúoti*, *lūnk'i* 'otwory w lodzie do wprowadzania sieci rybackiej' — por. lit. *liūnas* 'trzęsawisko', *rampátyi* 'ospowaty' < lit. *raupai*, *rauplėtas* 'ospa, ospowaty', *str'epúl'icsa* 'upaść z hukiem, zwalić się' — por. lit. *treĩpti* 'mocno tupnąć nogą', *sp'ilugát* 'stłamsić, sponiewierać' < lit. *spiĩgti* 'być zagłuszonym, być w cieniu', *škv'yr'icsa* 'kłócić się, spierać się' < litewska gwara puńska *kiviĩčytis*, *kiviĩčas* 'ts' i kilka innych.

W pracy o bałtyzmach w gwarach pskowskich J. Laucziutis stwierdza, że w okręgu Wielkie Łuki bałtyzmów jest mniej, niż w regionach położonych bardziej na zachód. Najliczniejsze są koło Siebierza — 19 leksemów, najmniej liczne koło Wielkich Łuków — 9 leksemów. Natomiast w gwarze staroobrzędowców, a przyszli oni do Polski jak wiemy właśnie z okręgu wielkołuckiego, jest ich wraz z pochodnymi ponad 50. Po odliczeniu tych, które mogły pojawić się już na ziemi sejneńskiej, liczba lituanizmów leksykalnych w zasobie słownictwa przyniesionego z Pskowszczyzny jest znaczna⁷. Tak więc, z jednej strony izolacja gwary staroobrzędowców na Mazurach sprzyjała zachowaniu się archaizmów, między innymi zapożyczeń litewskich, z drugiej — kontakt z lokalnymi gwarami litewskimi w Suwalsko-Sejneńskim oddziaływał zarówno na zachowanie się i utrwalenie pożyczek dawnych jak i na pojawienie się nowych.

Poza pożyczkami leksykalnymi znajdujemy w gwarze staroobrzędowców wpływy litewskie na innych poziomach języka. Być może jako wpływ litewski należałoby potraktować utratę w wielu wyrazach nagłosowego *γ*, np. *ac el'*, *aftka*, *arfa*, *ektar* i in. Z taką wymową spotykamy się głównie u staroobrzędowców na Mazurach, a więc tam, gdzie mamy najwięcej archaizmów. Do najbardziej pewnych należy występowanie imiesłowu przysłówkowego czasu przeszłego jako uzupełnienie systemu temporalnego czasownika, np. *vy nai eš'is' v nas i agat*, *v Varšavu pr'ii ed'it'ė bűd'ėt'ė nai eš'ys*; *žonku máiit gd'ė to tam astáfša*; *aná s'ėičās vyiėxacy v Ras'ėiu, m'ėta i*

białoruski wyraz *ашурыць* < lit. *šauti*, *šauņu* 'biec szybko' i łotewski *šaut*, *šauņu* 'zrobić szybki ruch.' Zob. Мартынов В.В. Типы лексических балтизмов в белорусских диалектах // Acta Baltico-Slavica, IX, S. 92.

⁷ Te rozbieżności są zastanawiające. Można je interpretować dwojako: albo nasycenie gwary lituanizmami w okręgu Wielkie Łuki było większe, albo gwara staroobrzędowców przejęła je już w pierwszym okresie przebywania na ziemiach polskich w sąsiedztwie wsi litewskich.

éxať także występowanie bezprzyimkowych konstrukcji dopełniaczowych typu — *my pryvýkšy par'átku*. Można by tu dodać notowane, wprawdzie dość rzadko i w mowie najstarszego pokolenia, liczebniki złożone typu: *połp'áta*, *połtr'ét'a*, *połčétv'értásta*. Zjawiska te utrzymują się w gwarze wszystkich skupisk, co świadczy o ich dawności.

Przejdźmy teraz do uwag na temat wpływów litewskich na gwary polskie.

Jak już wspomniano we wstępie, w kręgu naszych zainteresowań znajdują się gwary polskie na Litwie i pograniczu litewsko-białoruskim oraz gwary sejneńskie i suwalskie.

Aby pozostać przy języku mówionym, czyli dialektach, z rozważań niniejszych wyłączamy bogato opracowaną tematykę onomastyczną opierając się na innych pracach, do których musimy się odwołać w sposób bardziej szczegółowy.

Wpływy litewskie w polskich gwarach sejneńskich i suwalskich zostały opisane w kilku pracach T. Zdancewicza⁸ i A. Gołąbek⁹. Najsilniejsze oddziaływanie litewszczyzny obserwujemy w leksyce. Zdancewicz wymienia przeszło 200 leksemów z różnych działów słownictwa. Stopień nasycenia lituanizmami w opisywanych gwarach nie jest równy. Najwięcej leksemów pochodzenia litewskiego jest według wymienionych autorów w polszczyźnie Litwinów, mniej w gwarach niemazurzących w pobliżu Sejn. W mazurzących gwarach suwalskich, mimo niewielkiej odległości, ilość lituanizmów maleje. Systemowe pożyczki litewskie są niewielkie. Oboje autorzy z dziedziny fonetyki wymieniają zastępowanie *x* przez *k*, a także *g* zamiast *d*, z zastrzeżeniem, że mogą to być zbieżności przypadkowe. Za wspólne w językach bałtyckich i słowiańskich uznają sufiksy *-uć < lit. -ūtis, -un < lit. -ūnas i -uk < lit. -ūkas* typu *raguć, xamuć, kłyšun, gaduk* 'gadula', *skaptuk* 'dłuto', które przynajmniej w litewskich zapożyczeniach słownikowych są tegoż pochodzenia¹⁰. W gwarach sejneńskich odnotowano przypadki zmiany rodzaju gramatycznego rzeczowników nijakich na męskie lub żeńskie. W dziedzinie składni wywołane oddziaływaniem litewskim są szeroko używane formy imiesłowowe na *-(v)šy* oraz konstrukcja działacza bez przyimka przy imiesłowie biernym typu *obras opaskužony muxof*.

Nieco inaczej na tym tle przedstawiają się polskie gwary północnokresowe (gwary wileńskie). Wagę elementu litewskiego w polskich gwarach wileńskich jako pierwsza doceniła i opisała H. Turska¹¹. Jej opis jest bardzo wnikliwy i szczegółowy. Obok cech szeroko występujących omawia też cechy drobniejsze, lub mające zasięg lokalny. By nie wchodzić w szczegóły, ogólnie należy powiedzieć, że w zakresie fonetyki wpływ litewski Turska widziała w

⁸ Zdancewicz T. Litewskie elementy...; tenże: Wpływy litewskie...; tenże: Gwary powiatu sejneńskiego...; tenże: Mazurzące gwary suwalskie. Cz. 1. Warszawa-Poznań, 1980.

⁹ Gołąbek A. Op. cit.

¹⁰ Por. Gołąbek A. Op. cit. S. 185.

¹¹ Turska H. O powstaniu polskich obszarów językowych na Wileńszczyźnie // Studia nad polszczyzną kresową. T. 1. Ossolineum, 1982. S. 86-121.

skłonności do dyftongicznej wymowy samogłosek i zmiękczenia spółgłosek (zwłaszcza występowania miękkich t', d', r') w dyspalatalizacji spółgłosek w określonych pozycjach oraz w niewielkiej redukcji samogłosek jako śladu litewskich stosunków iloczynowo-intonacyjnych. Ponadto kwalifikowała jako wpływ litewski sposób intonowania wypowiedzi, wskutek czego uzyskują one swoistą melodię. W zakresie słowotwórstwa stwierdza, że formowanie nowych wyrazów za pomocą morfemów litewskich jest zjawiskiem rzadkim. Natomiast mamy tu do czynienia ze zmodyfikowanymi przyrostkami litewskimi, raz zbliżonymi do polskich, raz do białoruskich. Dopiero po zmodyfikowaniu przyrostki takie nabierają produktywności. W ten sposób powstają formacje mieszane. Turska podaje dokumentację używania różnego typu złożzeń tworzonych na wzór litewski lub kalkowanych. Mówi też o częstych deminutywach i ekspresywach. Obecność licznych formacji ekspresywnych, bodźca do tworzenia których należy szukać w języku litewskim i białoruskim, na materiale współczesnym potwierdza B. Dubicka¹².

O oddziaływaniu czynnika litewskiego na morfologię i składnię możemy mówić już tylko na podstawie ogólniejszej informacji podanej przez H. Turską¹³ oraz na podstawie wzmianek w pracach dialektologów współczesnych. Zapewne archaizmem wywodzącym się z języka litewskiego jest zmiękczenie końcówki pierwszej osoby liczby mnogiej czasowników czasu teraźniejszego -m'i¹⁴, np. *xcem'i*, *v'em'i*, *mam'i* itp. Podczas naszej eksploracji również notowałyśmy takie formy, np. *prost zamacy'm'i* [len] o na łonka, *v'onżem f snopk'i i stav'am'i po čtery snopk'i*. Kończówka ta utrzymuje się w mowie repatriantów, byłych mieszkańców okręgu wileńskiego. Mówi o tym K. Tekielski¹⁵.

Ze składni należy wymienić częste użycie imiesłowu przysłówkowego czynnego czasu przeszłego na -(v)šy w funkcji predykatu oraz form biernych na -no, -to. Imiesłowy te w podobnej funkcji są równie szeroko jak na Wileńszczyźnie używane w gwarach sejneńskich. Przykłady użycia obu form notowałyśmy w ostatnim okresie w gwarach polskich na okręgu wileńskiego.

Jak więc widzimy, sytuacja na omawianym terenie jeszcze raz potwierdza znaną regułę, że przede wszystkim w kontaktujących językach pojawiają się najliszniej wzajemne wpływy nie systemowe. Znacznie mniej podatna na wpływy jest fonetyka i składnia. Najbardziej odporny na zmiany pod działaniem czynników z zewnątrz okazuje się system morfologiczny, chociaż w

¹² Dubicka B. Niektóre odrębności słowotwórcze polszczyzny wileńskiej // Studia nad polszczyzną kresową. T. 4. Ossolineum, 1986. S. 71-79.

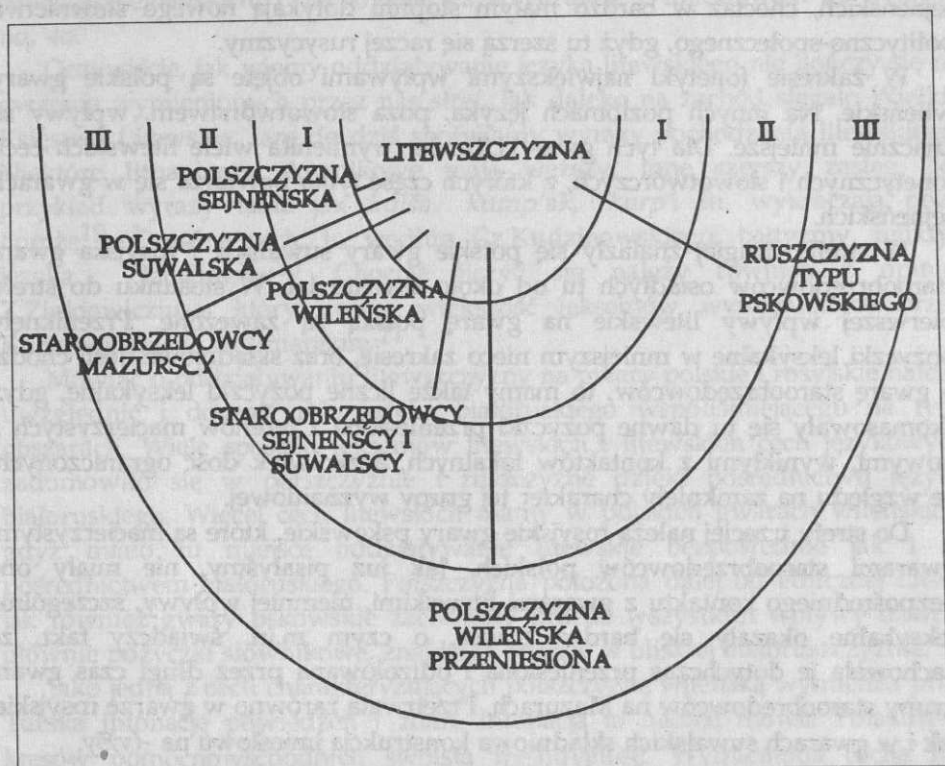
¹³ Turska H. Język polski na Wileńszczyźnie // Studia nad polszczyzną kresową. T. 2. Ossolineum, 1983. S. 21-22.

¹⁴ Por. Otrębski J. Gramatyka języka litewskiego. T. 3. Warszawa, 1956. S. 185. O występowaniu tej końcówki w gwarach polskich na Łotwie zob. Папурыта Ю. М. Глагол в польской речи жителей деревни Дарвинишки Мадонского района Латвийской ССР // Польские говоры в СССР. Ч. 2. Мишск, 1973. С. 105-106.

¹⁵ Tekielski K. Gwarowa polszczyzna okolic Podbrzezia i Niemenczyna na Wileńszczyźnie // Język Polski, LXII. Z. 4-5. S. 282-293.

omawianych gwarach wyraźnie wydziela się słowotwórstwo. Jeśli chodzi o gwary rosyjskie, to na terytorium Pskowszczyzny leksemów pochodzenia litewskiego jest mniej, niż w gwarze starowierców w Polsce, gdzie doszedł czynnik dodatkowy bliższego kontaktu językowego. Nie podważa to jednak zasady ogólnej.

Zilustrujemy nasze wywody prostym schematem, obrazującym strefy wpływu litewszczyzny na omawiane gwary. Kontakt języka litewskiego i jego gwar z gwarami polskimi i rosyjskimi podzieliłyśmy na trzy strefy.

W strefie pierwszej lokujemy te gwary, które znajdują się w bezpośrednim kontakcie z językiem i gwarami litewskimi. Należy tu polszczyzna wileńska na Litwie i pograniczu litewsko-białoruskim oraz polskie gwary sejneńskie. Z przedstawionego wcześniej materiału widzimy, że wpływy litewskie w obrębie tej strefy działają na wielu poziomach języka ale przede wszystkim i najszerzej w leksyce. Istniejące opracowania pozwalają wysnuć pewne wnioski. Dokładne dane T.Zdancewicza i A.Gołąbek mówią o 200 do 230 litewskich pożyczek leksykalnych w gwarach sejneńskich. Liczba ta jest znacznie zawyżona z tego powodu, że policzono tu łącznie lituanizmy występujące w mowie polskiej Litwinów z lituanizmami w mowie Polaków sejneńskich. Niemniej, nawet po uwzględnieniu tego faktu, należy uznać występujące tu pożyczki za liczne. Tak dokładnych danych nie ma natomiast dla lituanizmów słownikowych z terenu

Litwy i pogranicza litewsko-białoruskiego. W materiale K.Nitscha i H.Turskiej brak konkretnych liczb, są tylko przykłady. Dla gwary wsi Łopatowszczyzna z okolic Turgiel A.Zdaniukiewicz w leksykalnej części swej książki¹⁶ lituanizmów nie wydziela. Według naszych przybliżonych obliczeń jest ich około 50. W czasie własnej eksploracji terenowej notowaliśmy słownikowe pożyczki litewskie sporadycznie również takie, których nie wymieniają dotychczasowe opracowania¹⁷. Można stwierdzić, że lituanizmy słownikowe na tym terenie występują w wielu dziedzinach, zapewne liczniej niż w gwarach sejneńskich, chociaż w bardzo małym stopniu dotyczą nowego słownictwa polityczno-społecznego, gdyż tu szerzą się raczej rusycyzmy.

W zakresie fonetyki największymi wpływami objęte są polskie gwary wileńskie. Na innych poziomach języka, poza słowotwórstwem, wpływy są znacznie mniejsze. Dla tych gwar H.Turska wymieniła wiele litewskich cech fonetycznych i słowotwórczych, z których część tylko powtarza się w gwarach sejneńskich.

W strefie drugiej znalazły się polskie gwary suwalskie i rosyjska gwarą staroobrzędowców osiadłych tu od około dwustu lat. W stosunku do strefy pierwszej wpływy litewskie na gwarę polską są zawężone. Przeniknęły pożyczki leksykalne w mniejszym nieco zakresie, oraz składniowe. Jeśli chodzi o gwarę staroobrzędowców, to mamy także liczne pożyczki leksykalne, gdyż skomasowały się tu dawne pożyczki przeniesione z terenów macierzystych z nowymi, wynikłymi z kontaktów lokalnych, aczkolwiek dość ograniczonych, ze względu na zamknięty charakter tej grupy wyznaniowej.

Do strefy trzeciej należą rosyjskie gwary pskowskie, które są macierzystymi gwarami staroobrzędowców polskich. Jak już pisałyśmy, nie miały one bezpośredniego kontaktu z gwarami litewskimi, niemniej wpływy, szczególnie leksykalne okazały się bardzo trwałe, o czym m.in. świadczy fakt, że zachowała je dotychczas przeniesiona i odizolowana przez długi czas gwarą grupy staroobrzędowców na Mazurach. Przetrwała zarówno w gwarze rosyjskiej jak i w gwarach suwalskich składniowa konstrukcja imiesłowu na *-(v)šy*.

Do strefy trzeciej odnosimy ponadto przeniesioną w granice naszego państwa polszczyznę wsi podwileńskich. Jest ona od kilkudziesięciu lat pozbawiona kontaktu z językiem litewskim a także z językiem białoruskim — nosicielem lituanizmów. W tej przeniesionej polszczyźnie również najliczniej i najdłużej utrzymują się lituanizmy leksykalne. K.Tekielski¹⁸ odnajduje w mowie byłych mieszkańców okolic Podbrzezia i Niemenczyzna (z dwu tylko pól

¹⁶ Zdaniukiewicz A. Gwara Łopatowszczyzny. Fonetyka, fleksja, słownictwo. Ossolineum, 1972. Badania gwary Łopatowszczyzny autor przeprowadził w latach 1956-1959 już na terenie Polski wśród byłych mieszkańców tej wsi na Wileńszczyźnie. Można przyjąć, że od momentu opuszczenia Litwy w mowie informatorów nie nastąpiły istotne zmiany.

¹⁷ Poza wymienionymi powyżej pracami mowa tu o artykułach: Лауцяте Ю. О словах литовского происхождения в польском языке // Kalbotyra, 1971. T. 22(2). V. C. 93-104; Grinaveckienė E. Lietuviškos kilmės leksika Aukštadvario lenkų šnekoje // Lietuvių kalbotyros klausimai, 1977. T. 17. P. 136-145.

¹⁸ Tekielski K. Lituanizmy leksykalne w dialekcie okolic Podbrzezia i Niemenczyzna // Acta Baltico-Slavica, XIII, 1980. S. 67-72.

semantycznych gospodarstwo wiejskie i człowiek) aż 45 lituanizmów. Cechy przejęte z litewszczyzny na innych poziomach języka utrzymują się tu jeszcze w mowie pokolenia starszego, u młodych zanikają.

Gwara grupy staroobrzędowców mazurskich umieszczona w tejże strefie stanowi też gwarę przeniesioną, odciętą od wpływów litewskich i pośredniszących wpływów gwar białoruskich. Zachowuje ona lituanizmy słownikowe archaiczne, nawet takie, których nie notujemy już u starowierców suwalsko-sejneńskich. Przechowała też konstrukcje z imiesłowem na *-(v)šy i -no, -to*.

Oczywiście, jak wiemy oddziaływanie języka litewskiego nie kończy się na gwarach wymienionych przez nas stref. Jak daleko na zachód sięgało Wielkie Księstwo Litewskie, tam do dziś spotykamy wyrazy pochodzenia litewskiego. Niektóre lituanizmy słownikowe mają węższy, inne szerszy zasięg. Na przykład wyrazy takie jak *kulša, kump'ak, kurp'i* in. wykraczają poza Łomżę¹⁹. Część z nich, to według Cz.Kudzinowskiego, bałtyzmy, relikty języka Jaćwingów²⁰. Chociaż liczyć się należy również z opinią Z.Zinkiewiczusa, który uważa większość leksemów wymienionych przez Kudzinowskiego za lituanizmy²¹.

Mówiąc o oddziaływaniu litewszczyzny na gwary polskie i rosyjskie należy uwzględnić i docenić rolę języka białoruskiego współistniejącego na tych obszarach. Wiele spośród leksemów litewskich i litewskich cech językowych zdomowało się w polszczyźnie i ruszczyźnie dzięki pośrednictwu języka białoruskiego. Więcej cech litewskich mamy w polskich gwarach wileńskich, gdyż miało tu miejsce oddziaływanie litewskie bezpośrednie jak i za pośrednictwem białoruskiego. Polszczyzna położona dalej od etnicznej Litwy jak również gwary pskowskie zachowały przede wszystkim wpływy dawne, głównie pożyczki słownikowe, znajdując oparcie w bliskiej białoruszczyźnie.

Jako jedną z cech charakteryzujących polszczyznę wileńską wymieniła prof. Turska intonację powieści i zdań. Intonacja ta nadaje mowie Polaków z kresów północnowschodnich swoistą melodyjność. Wymieniona cecha ma szeroki zasięg, wkraczając na teren Podlasia. Stanowi miły relikwyt długotrwałych kontaktów sąsiadujących narodów.

¹⁹ Zdancewicz T. Litewskie i ruskie zasięgi...

²⁰ Kudzinowski Cz. Jaćwiegowie w języku // *Acta Baltico-Slavica*, I, 1964. S. 217-225.

²¹ Zinkevičius Z. Dėl baltų substrato Balstogės vaivadijoje / Lenkijoje // *Baltistica*, 1975. T. 11(2). P. 149-153.

DĖL LIETUVIŲ KALBOS RYŠIŲ SU LENKŲ IR RUSŲ KALBŲ TARMĖMIS YPATYBIŲ

Reziümė

Straipsnyje aptariama lietuvių kalbos ir jos periferinių tarmių įtaka šioms slavų tarmėms bei jų grupėms: Vilniaus krašto ir Seinų apylinkių lenkų tarmėms, rusų sentikių tarmei, į Lenkijos teritoriją perkeltai iš Pskovo apylinkių. Atsižvelgiama ir į lenkų, kilusių iš Vilniaus krašto, tarmes dabartinėje Lenkijoje.

Išnagrinėjus tiesioginius ir netiesioginius minėtų tarmių ryšius su lietuvių kalba bei jų kontaktus su baltarusių kalba (lituanizmų perdavėja), nustatytas lietuvių kalbos įtakos laipsnis (žr. schemą).

Straipsnyje remiamasi pačių autorių surinkta medžiaga bei kitų lenkų ir užsienio mokslininkų darbais.